

D) Gospodarske djelatnosti

1) Zemljišna proizvodnja

Zemljišne djelatnosti, u široku rasponu od posjedovanja i obrađivanja zemljišta do pobiranja prihoda s oranice ili vinograda, razvojna su osnovica srednjovjekovnih društava. Vrste zemljišta i vrste kulturâ, razdioba vlasništva, ustrojstvo vlastelinstva, način obrađivanja, odnos između vlasnika i obrađivača ili pak seoske zajednice i njihovo društveno organiziranje – samo su neke od pojava u složenu pojmu zemljišnoga gospodarstva koje se mogu sažeti u uzajaman odnos: a) zemljište > b) obrađivač > c) proizvodnja > d) svakodnevica društava.

Zemljišna proizvodnja, najvažniji segment u tom nizu, ovisi o prirodnim, tehnološkim i pravnim preduvjetima. Prirodni preduvjeti – vrste zemljišta, klimatske okolnosti i vrste kultura – određuju oblike zemljišne proizvodnje, njezin opseg pak razina razvijenosti agrarne tehnologije i agrarni postupci te pravni položaj obrađivača zemljišta. Dok su prirodni preduvjeti više-manje nepromjenljiva odrednica agrarne privrede, tehnološke i pravne značajke u tijeku srednjega vijeka iskazuju polagan, ali ipak primjetan razvoj.

Istraživanje ključnih elemenata u agrarnoj privredi srednjega vijeka, navlastito određivanje vrstâ zemljišta, veoma je otežano značajkama srednjovjekovnih vrela. Ona poznaju bogatu ljestvicu nazivâ za pojedine vrste zemljišta, pa razlikuju obradivo zemljište (*terra laborativa*), s još točnijim razlikovanjem oranice (*terra aratoria*), vinograda (*terra vineata*) i zemljišta koje je samo privremeno neobrađeno (*terra vacua* ili *terra interlassata*), od neobrađiva zemljišta koje se ne može privesti poljodjelskoj proizvodnji (*terra montuosa*, *terra inculta*), ali uopće ne sadržavaju točnije podatke o površinama tako određenih vrsta zemljišta. Zbog toga se ne može kvantitativno odrediti iznimno važan omjer između obrađiva i neobrađiva zemljišta, s jedne strane, i odnos između površina pod oranicama, vinogradima ili pašnjacima, s druge strane. U istraživanju o zemljišnom gospodarstvu preostaju samo pomoćni postupci i oprezna komparativna upotreba suvremenih geomorfoloških podataka o pojedinim agrarnim područjima.³⁸

Agrarna je tehnologija u srednjem vijeku općenito bila skromno razvijena, pa je ta činjenica sama po sebi ograničavala opseg zemljišne proizvodnje. Vinogradi su se obrađivali prema stoljetnom običajnom pravu (*consuetudo*), u istočnojadranskim društvima zabilježenom u komunalnim statutima.³⁹ Oranice su se pretežno obrađivale tzv. dvopoljnim sustavom ili dvogodišnjim plodoredom, prema kojemu se svake godine sijala samo polovica obrađiva zemljišta, dok se druga polovica ostavljala na ugaru ili jednogodišnjem odmaranju i obnovi plodnosti. Samo na tehnološki naprednijim agrarnim područjima oranice su

se obrađivale trostrukim, trogodišnjim plodoredom, pri čemu je svake godine ostajala neobrađena samo trećina obrađiva zemljišta. Dosljedno tome i proizvodni koeficijent ili odnos između posijana i požeta žita bio je nizak – čini se u omjeru 1:4.⁴⁰

Glavnina pripadnika agrarnih društava na hrvatskom prostoru u srednjem vijeku obrađivala je tuđe zemljište koje je pripadalo širokoj lepezi vlasnikâ, od institucija, svjetovnih i crkvenih (samostani, biskupije, kraljevski gradovi, jadranske komune) do pojedinaca, također smještenih u širokom rasponu od elite do skromnijih pripadnika društvenih zajednica.

U takvoj distribuciji zemljišnoga vlasništva stvarali su se složeni odnosi između vlasnika i obrađivača zemljišta. Pravni položaj obrađivača ovisio je o značajkama društvenih područja. Na komunalnom prostoru duž istočnoga Jadrana težak i kmet bili su ekonomski ovisni o vlasniku posjeda, ali u pravnom pogledu osobno slobodni pripadnici društava, podvrgnuti samo sudskoj vlasti komune. Na feudalnim posjedima srednjovjekovne Hrvatske i Slavonije ili na kontinentalnim, seoskim područjima Istre pak kmet je bio sastavni dio zemljišnoga vlastelinstva, podređen jurisdikciji feudalca.

Težak i kmet su u komunalnim društvima na istočnom Jadranu sklapali ugovore o obrađivanju vinograda i oranice, u kojima su bile navedene obveze vlasnika i obrađivača. Težak (*zapator, laborator*) je, u načelu, obrađivao vinograd, u prosjeku površine između polovice i tri četvrtine hektara. Težak je mogao preuzeti neobrađeno, пусто zemljište da na njemu nasadi, podigne čokote loze (ugovori o nasadivanju vinograda ili *ad pastinandum*) ili već uzgojeni vinograd da ga dalje obrađuje (ugovori *ad laborandum*). O toj su razlici ovisile i težačke obveze prema vlasniku zemljišta: pri podizanju novoga vinograda obveze su težaka bile niže, najčešće trećina ili četvrtina uroda, pri preuzimanju već uzgojena vinograda na obrađivanje podavanja su bila viša, od polovice do trećine uroda, ovisno o vrsnoći zemljišta, opsegu pomoći vlasnika (*auxilium*) ili o razlikama između komuna s većim ili manjim površinama proizvodnoga zemljišta.⁴¹

Premda je i težak na dijelu preuzeta zemljišta mogao sijati i žitarice, ipak je ratarstvo prije svega obilježavalo kmeta (*iobagio, villanus*) i kmetski posjed ili selište. Nasuprot razlikama u pravnom položaju između kmeta na vlastelinstvima u Slavoniji i u istočnojadranskim društvima proizvodna je organizacija vlastelinstva na oba društvena područja bila jednaka. Slavonsko se vlastelinstvo dijelilo u dva temeljna dijela: u domenijalnu zemlju ili *alodij*, koju su morali obrađivati kmetovi i s koje je sav urod pripadao vlasniku posjeda, i u rustikalnu zemlju ili selište, na kojoj je bio nastanjen kmet s obitelji. Kmetsko se selište dijelilo u dva dijela: u manji dio na kojemu je kmet podizao svoje nastambe i gospodarske zgrade (*fundus intravillanus*) i na oranice, s kojih je kmet bio dužan na podavanja vlastelinu (*fundus extravillanus*).

Proizvodno je ustrojstvo kmetskoga posjeda na onim dijelovima istočne obale Jadrana na kojima je bilo dovoljno oranica – primjerice u zadarskom zaleđu – bilo jednako onome na slavonskim vlastelinstvima. Nakon sklapanja ugovora vlasnik je posjeda prepuštao kmetu *ždrijeb* (*sors*) zemljišta, površine oko 7 hektara. Na okrajku ždrijeba, površine oko 1 hektara, kmet je podizao nastambu, oko koje se nalazila tzv. *podvornica*, najčešće oranica, s koje kmet nije bio dužan na bilo kakva podavanja. Izvan *podvornice* nalazile su se oranice, površine oko 6 hektara, koje je kmet obrađivao uz pomoć zaprežne stoke i s koje je davao četvrtinu uroda vlasniku zemljišta. Kao i na slavonskim vlastelinstvima, i kmet je na istočnom Jadranu bio obavezan obrađivati vlasnikov *alodij*, u zadarskim vrelima nazvan *zgon*. Radna je obveza ili *tlaka* prema tome jednako opterećivala kmeta u Slavoniji i na jadranskoj obali.⁴²

2) Obrti: zajedništva i odvajanja

Obrti i obrtnički rad drugi je temeljni sloj u gospodarskom ustrojstvu društava na hrvatskom srednjovjekovnom području. Poput zemljišne proizvodnje i obrti povezuju sve dijelove hrvatskoga prostora i sve vrste društava. Obrtnički rad poznaju i agrarna društva, ali se obrtnici, kao zaseban, profesionalno određen sloj ljudi, pojavljuju samo u gradskim društvima, pa je gradski prostor ključno područje obrtničke proizvodnje. Glavninu srednjovjekovnih obrta obilježava skromno razvijena tehnologija, usmjerenost prema lokalnom tržištu i ograničena potražnja za proizvodima obrtničkoga rada, ali unatoč tome srednjovjekovni obrti ipak nisu bili razvojno statična ekonomska pojava, bez znakova napredovanja. Ono se u kasnom srednjem vijeku iskazuje u povećavanju broja obrtničkih zanimanja i u pojavi složenijih proizvodnih tehnologija. No takav proizvodni i tehnološki razvoj obilježava samo neke obrte – primjerice, brodogradnju, sukmarstvo ili bojenje tkanina te skupinu tzv. umjetničkih obrta (graditeljstvo, slikarstvo, zlatarstvo), dok većina obrtničkih zanimanja, prije svega onih koji podmiruju svakodnevne potrebe stanovništva, do kraja srednjega vijeka zastaje na skromnoj proizvodnoj i ekonomskoj razini, kakvu im omogućuje ograničena potrošnja lokalnoga tržišta.⁴³

Uza sve to obrtnici su bili važna sastavnica društava, na što upućuje već i broj obrtnika i njihovih struka, odnosno zanimanja. U Dubrovniku je, na primjer, oko godine 1300. bilo 8 obrtnih struka s više od 30 obrtničkih zanimanja. Najviše je bilo obrtnika kožarske struke, kojoj su pripadali krznari, kožari i postolari, ukupno 114, i obrtnika tekstilne struke, u koju su ulazili krojači, grebenari vune i podstrigači sukna, ukupno 84. U tim su strukama prevladavali postolari i krojači: dubrovački notarijat u tom razdoblju bilježi imena 86 postolara i 56 krojača. Stoljeće i pol kasnije, u sredini XV. stoljeća, splitski obrti iskazuju slično ustrojstvo. U jednom je splitskom notarskom sveščiću

(1443.-1449.) zabilježeno ukupno 255 obrtnika koji su podijeljeni u 28 obrtničkih zanimanja. Najbrojniji su bili kožari (55), postolari (41), drvodjelci i zidari, odnosno zajedničkim imenom *marangoni* (27) i krojači (19). Kožarskoj je struci pripadalo 96 (ili 37,65% svih splitskih obrtnika), a tekstilnoj struci, u koju valja ubrojiti i klobučare (4), podstrigače sukna (8) i bojadisare tkanina (1), 32 (ili 12,55%) obrtnika.⁴⁴

Svi su oni, izuzevši, čini se, samo kožare, nužno podmirivali potrebe lokalnoga tržišta, jer su mogućnosti izvoza obrtničkih proizvoda tih zanimanja bile skromne – postolara i krojača bilo je u svim gradskim društvima na jadranskom području. Oni su, za razliku od umjetnika – primjerice, graditelja ili kipara, koji rade u različitim gradovima na istočnom Jadranu, pa i na talijanskoj, zapadnoj obali (Juraj Dalmatinac), jedva mogli izvesti skromniju količinu svojih proizvoda. Splitski postolari, njih 41, proizvodili su u 40-im godinama XV. stoljeća za oko 5.000 stanovnika grada i predgrađa, dakle za ograničeno tržište, u prosjeku svaki postolar za oko 120 stanovnika, a u isti mah izvoz je njihovih proizvoda bio skroman. Podataka o splitskom izvozu upravo iz toga razdoblja na koje se odnosi taj notarski svezak, na žalost, nema, ali na takav zaključak upućuju četiri desetljeća mlađi popisi tzv. *kontralitera*, u koje su se bilježile dozvole splitskoga kneza prilikom izvoza robe iz splitske luke. U tri godine, od lipnja 1481. do lipnja 1484., iz splitske luke izvezeno je 1.755 pari sandala i 5 različitih omota s obućom, bez određivanja broja, te jednom neodređena količina cipela. Premda ne valja zanemariti činjenicu da te dvije skupine podataka dijeli razmak od četiri desetljeća, smije se utemeljeno pretpostaviti da su i u 40-im godinama proizvodne i izvozne mogućnosti splitskih postolara bile više-manje jednake onima u 80-im godinama XV. stoljeća. Prema podacima splitskih *kontralitera* mogućnošću izvoza robe od postolara su se razlikovali splitski kožari: između 1475. i 1499. godine iz splitske je luke ukupno izvezeno više od 67.000 komada kože, najviše u Mletke.⁴⁵

Skromna tehnološka i proizvodna razina srednjovjekovnih obrta, ocrtana ovdje na primjeru Dubrovnika u početku XIV. i Splita u sredini XV. stoljeća, više-manje je u skladu s predodžbom o razvijenosti i ekonomskoj ulozi obrta na drugim dijelovima hrvatskoga teritorija. Pa ipak, upravo u tom razdoblju neka obrtnička zanimanja iskazuju primjetan tehnološki razvoj, prije svega proizvodnja otmjenoga vunenog sukna ili *ars lanae* u Dubrovniku.

Suknarski je obrt zahtijevao visoko razvijen tehnološki postupak i suradnju većega broja zanimanja tekstilne struke, pa je na istočnom Jadranu samo Dubrovnik dospio do te razine obrtničkoga rada, zahvaljujući pogodnim političkim i gospodarskim okolnostima nakon Zadarskoga mira 1358. godine. Dok su svi drugi dalmatinski gradovi između 1409. i 1420. godine priznali vrhovnu vlast Mletačke Republike, pa ni ekonomski najistaknutiji među njima – primjerice, Zadar – nisu mogli ni pomišljati na utemeljenje suknarskoga obr-

ta, jer to ne bi dopustilo državno središte na lagunama, koje je i samo bilo središtem proizvodnje otmjenih tkanina, dotle je slobodni i ekonomski sve razvijeniji Dubrovnik potaknuo organiziranje proizvodnje vunenoga sukna. U drugom desetljeću XV. stoljeća dubrovačka vlada omogućuje Petru Panteli iz Piacenze da u Dubrovniku organizira suknarstvo dajući mu kredit od 5.000 perpera. Pantela je na Pilama podigao suknarske radionice, pa se u Dubrovniku naglo razvila proizvodnja visokokvalitetnih vunenih tkanina. Prema *Opisu Dubrovnika* Filipa de Diversis u Dubrovniku su se oko 1400. godine proizvodile “četiri tisuće vunenih tkanina”, što znači oko 120.000 metara.⁴⁶

Poput suknarskoga obrta i neke druge obrtničke struke, prije svega brodogradnja i umjetnički obrti, upućuju u kasnom srednjem vijeku na odvajanje od tehnološki nerazvijene i ekonomski nedovoljno produktivne razine koja obilježava glavninu obrtničkih zanimanja.

3) Trgovina: univerzalnost i profesionalnost

Trgovac spaja sve vrste proizvodnih djelatnosti, od zemljišne proizvodnje i stočarstva, preko ribarstva i rada u solanama, do obrtničkih struka, i njihove plodove uključuje u robni promet. Trgovačkim se poslovanjem zaključuje uzajamnost između proizvodnje i potrošnje u srednjovjekovnim društvima. Trgovina zbog toga povezuje gotovo sve slojeve društava, od plemstva i svećenstva do obrtnika, kmeta i posluge. Stoga je pojam srednjovjekovnoga trgovca višeslojan. Trgovac je u najširem smislu svatko tko iznosi robu na tržište, ali samo manji dio osoba koje sudjeluju u robnom prometu pripada skupini profesionalnih trgovaca, na što upućuju i strukovne oznake: *merzarius*, *mercator* ili *draperius*, tj. trgovac vunanim tkaninama, koje se dodaju njihovu imenu. Većina srednjovjekovnih trgovaca takvih oznaka nema, pa se u poslovnim ugovorima najčešće ističe samo njihova staleška ili strukovna pripadnost.⁴⁷

Tako se određeni pojam srednjovjekovnoga trgovca poklapa sa složenom tehnologijom i vrstama njegova poslovanja. Trgovac može poslovati na ograničenu, lokalnu tržištu, ili se pak uključuje u velike trgovačke putove na makroregionalnom, jadransko-panonsko-balkanskom – dapače, i na europsko-mediteranskom – području. U poslovanju primjenjuje različite tehnološke postupke, od izravne prodaje robe u vlastitom dućanu (*statio*) do kreditne trgovine i ulaganja u trgovačka društva. I napokon, tome valja dodati i razlike u vrstama, količini i vrijednosti robe koju trgovac unosi u robni promet. Navedeni kriteriji određuju poslovni profil srednjovjekovnoga trgovca, ali se među njima ne mogu uvijek povući jasne granice – primjerice, razlike između tzv. “sitne” i “velike” trgovine – jer često ista osoba u svojem poslovanju spaja obje razine trgovačkoga djelovanja. Neka model istaknutoga trgovca, koji posluje velikim količinama robe, ocrta primjer Zadrana Jurja Rosa.

Juraj je pripadnik zadarske plemićke obitelji Rosa, pa vrela uz njegovo ime ne dodaju nazive profesionalnoga trgovca (*mercator* ili *draperius*), nego samo oznaku staleške, plemićke pripadnosti. Unatoč tome Juraj je istaknuti zadarski trgovac na prijelomu XIV. i XV. stoljeća koji trguje talijanskim tkaninama i prije svega, velikim količinama soli. Njegovo se poslovanje oslanja na obje jadranske obale. Godine 1407. sklopio je trgovačku kompaniju s Pandolfom III. Malatesta, knezom Fana, Brescie i Bergama, te njegovim bratom Karlom, knezom Pesara, radi izvoza paške soli u Italiju. O širini njegove poslovne djelatnosti svjedoči opseg ulaganja novčanih sredstava u trgovačka društva: između 1390. i 1402. godine u njih je uložio više od 42.000 mletačkih libara. No trgujući nakon godine 1400. pretežno u Italiji, ne zanemaruje ni lokalno poslovanje u Zadru. Na Velikom trgu (*Platea magna*), trgovačkom središtu grada, Juraj posjeduje nekoliko dućana, u kojima trguje vunanim tkaninama.⁴⁸

Jurju de Rosa opsegom je poslovnosti bila srodna skupina imućnih trgovaca, pripadnika građanskog sloja pučana u gradskim središtima na istočnom Jadranu. Neki su od njih i društvenim položajem bili profesionalni trgovci, pa ih tako nazivaju i spisi gradskoga notarijata. Zadranin Mihovil Petrov, primjerice, znamenit po osobnoj knjižnici u kojoj je posjedovao i bogato ukrašeni rukopis Danteove *Božanstvene komedije*, u notarijatu je *draperius*, trgovac suknom.⁴⁹ Nasuprot suknaru Mihovilu drugi istaknuti zadarski trgovac prve polovice XV. stoljeća – Grgur Mrganić u vrelima ne nosi nikakve profesionalne oznake; on je samo zadarski građanin (*civis*), a tek se iznimno u notarijatu za nj kaže da je podrijetlom iz hrvatskoga plemena Virevića.⁵⁰

No ispod sloja trgovačke elite, bilo da su njezini pripadnici određeni profesionalnim bilo samo staleškim oznakama, nalazili su se trgovci koji su pripadnošću dopirali do skupinâ stanovništva na dnu društvene ljestvice. Upravo ta činjenica pokazuje da je trgovačko poslovanje u kasnom srednjem vijeku društveno univerzalno, pa su se u nj uključivali i pripadnici imovno skromnijih slojeva stanovništva. Poticaji pak uključivanju u trgovački promet komuna bili su različiti. Evo jednoga primjera u kojemu se prožimaju umjetničko stvaralaštvo i trgovačko poslovanje.

Splitski kipar Andrija Aleši, podrijetlom iz albanskoga Drača, podiže u Katedrali sv. Marije u Rabu kapelu po narudžbi Franje Zudenica: naručitelj mu u srpnju 1457. umjesto 40 dukata što ih je trebao dobiti u ime prvoga dijela plaće predaje 115 ½ dekalatra vune, a kipar se obvezuje da će vunu prevesti u Split i ondje prodati. Zudenico Alešija plaća vunom, a kipar, da bi ostvario dio nagrade za rad na kapeli u rapskoj katedrali, barem u jednom trenutku postaje trgovcem vunom.⁵¹

Poslovna pokretnost i društvena širina srednjovjekovne trgovine ipak se najljepše ocrtavaju u djelovanju trgovačkih društava. U trgovačkoj praksi razvijenoga i kasnoga srednjeg vijeka razlikuju se dvije glavne vrste društava:

kompanije (*societas*) i kolegancije (*collegantia*). I jednoj i drugoj vrsti trgovačkih društava zajedničko je udruživanje rada i novčanih sredstava dvojice ili više sudionika radi trgovačkoga poslovanja i ostvarivanja dobiti, ali se kompanija ili *societas* razlikuje od kolegancije po tome što svi članovi društva u poslovanje ulažu i vlastita sredstva ili robu i svoj rad, što znači da svi članovi kompanije aktivno sudjeluju u njezinu poslovanju. Kolegancija je, nasuprot kompaniji, takav oblik trgovačkoga društva u koji samo izvršitelj posla (*tractator*) ulaže i rad i novac, dok svi drugi sudionici ulažu samo novčana sredstva, ponekad i robu, ali ne i svoj rad, pa u trgovačkom poslovanju kolegancije izravno ne sudjeluju.⁵²

Od dva navedena načina udruživanja rada i sredstava u trgovačkom poslovanju kolegancija je bila društveno šira, otvorenija, ekonomski probitačnija – u poslovanje su se kolegancija uključivali pripadnici svih slojeva srednjovjekovnih društava, imućniji i skromniji, muškarci i žene, često i oni koji se sami uopće nisu bavili trgovinom. Tako, na primjer, Splićanka Radica, “nekoć sluškinja” (*olim famula*), ulaže 1367. godine u koleganciju 150 dukata. Splitski pak brijač Marko između 1359. i 1370. godine ulaže novac u 14 društava, u ukupnom iznosu od oko 560 dukata.⁵³ Radičin primjer pokazuje kako poslovnost zahvaća i skromnije slojeve gradskoga stanovništva, dok Markovo poslovanje u trgovačkim društvima ocrtava njihovu ekonomsku poticajnost. Ulagáč je novca (*stans*) mogao uključivati manje iznose u više kolegancija istodobno, pa je, dijeleći svoja novčana sredstva, smanjivao opasnost gubitka i povećavao izgled na stjecanje dobiti. U obje naime vrste trgovačkih društava uloženi su rad i novac imali jednaku vrijednost: i ostvarena dobit i pretrpljeni gubitak društva dijelili su se u dva jednaka dijela ili *per medietatem* između ulagača sredstava i izvršitelja trgovačkoga posla.⁵⁴

4) Brodovi i ljudi

Na gospodarski najživotnijem dijelu hrvatskoga srednjovjekovnog prostora, u gradskim društvima na istočnoj obali Jadrana, stjecali su se kontinentalni i pomorski trgovački putovi. No i široko kontinentalno zaleđe i gradovi na obali bili su okrenuti jadranskim i mediteranskim područjima. Brodarstvo i pomorska trgovina bijahu im nezaobilaznom razvojnom osnovicom. Stoga je odnos ljudi i jedrenjaka važna pojava u jadranskim društvima. Kako su dakle izgledali srednjovjekovni jedrenjaci, kakva im bijahu imena, kakva je bila njihova nosivost?

Svi su istočnojadranski gradovi u razvijenom i kasnom srednjem vijeku bili uporištima pomorske trgovine i svi su posjedovali veći broj brodova, ali se dalmatinski jedrenjaci nosivošću nisu mogli uspoređivati s brodovljem moćnih mediteranskih republika – Mletaka i Genove. Prema F. C. Laneu Venecija je

potkraj prve trećine XV. stoljeća imala 32 broda između 250 i 600 tona nosivosti, dok je prema J. Heersu Genova u XV. stoljeću imala 63 broda s više od 470 tona nosivosti. Braudel pak ističe da se velikim tonažama brodova napose isticala Genova: njezina je *karaka* mogla imati i 1.000 tona nosivosti. Takvi su jedrenjaci bili namijenjeni prijevozu teških tereta na velike udaljenosti – primjerice, iz Male Azije prema Brugesu i Engleskoj.⁵⁵

Istočnojadranski gradovi samo su iznimno imali brodove velike nosivosti. Njihovi su jedrenjaci bili manji. Zadar 1475. godine posjeduje jedan brod nosivosti oko 150 tona, a 1508. jedrenjak od oko 300 tona, što znači da se barem taj brod približavao nosivosti jedrenjaka Venecije i Genove, ali je glavnina zadarskih brodova mogla ponijeti do 100 tona robe. To su bili jedrenjaci srednje nosivosti koji u vrelima nose nazive *barkozij*, *karaka*, *marsilijana*. Brodovi male nosivosti – *barke*, *barkozeti* – mogli su ponijeti do 10 tona robe.⁵⁶

Splitski jedrenjaci bili su nešto manji od zadarskih. Godine 1481. splitski knez donosi odluku o pobiranju nameta na sve brodove koji uplovljavaju u splitsku luku radi njezina čišćenja, pa se u njoj spominju tri vrste brodova: do 400 stara nosivosti (= oko 24 tone), do 600 stara (= oko 36 tona) i brodovi iznad 600 stara (= više od 36 tona). Takve su nosivosti bili brodovi koji su potkraj XV. stoljeća uplovljavali u splitsku luku, pa su takve jedrenjake imali i Splicići, ali se upravo u tom razdoblju u splitskom notarijatu spominje i jedan brod od 1000 stara, odnosno 60 tona nosivosti, a jedan pripadnik splitske obitelji Cauogrosso (Capogrosso) posjeduje 1492. godine jednu *caravellu* nosivosti 2000 stara ili oko 120 tona.⁵⁷ Unatoč tome splitski su brodovi uglavnom imali manje od 60 tona nosivosti, što znači da su pripadali kategoriji brodova srednje nosivosti.

No unatoč činjenici da su zadarski i splitski brodovi nosivošću zaostajali za brodovima velikih mediteranskih republika, ne bismo smjeli zaključiti da je u kasnosrednjovjekovnom Zadru i Splitu brodarstvo bilo nerazvijeno. Govoreći o mediteranskim jedrenjacima u XVI. stoljeću, F. Braudel upozorava da “ti mali brodovi, dosta ispod 100, pa čak i 50 tona, daju život Atlantiku i Sredozemlju”.⁵⁸ Upravo su takvi jedrenjaci, koji su u XVI. stoljeću prevladavali na Mediteranu, u posljednjoj četvrtini XV. stoljeća bili osnovicom splitske izvozne trgovine.

U već spomenutim splitskim *kontraliterama* iz 1481.-1484. godine ukupno se spominje 128 splitskih brodova. Među njima 85 lađa (ili 65,41% ukupnog broja splitskih jedrenjaka) nosi naziv *barcha*, 20 brodova ima naziv *grip* (*grippus*), 15 jedrenjaka nosi ime *navilium* ili *navigium*, dok samo jedan brod ima naziv *marsilijana*. *Barke* su pripadale kategoriji brodova male nosivosti, svakako ne iznad prve skupine koju spominje naredba mletačkoga kneza iz 1481. godine, dakle do 24 tone nosivosti, a po svoj prilici i manje – oko 10 tona. *Barke* su prije svega bile namijenjene plovidbi duž istočnojadranske obale, pa je od 85

spomenutih jedrenjaka te vrste u spomenutom popisu 38 bilo usmjereno prema Veneciji, a 17 prema kvarnerskim lukama (Senj, Bakar, Rijeka). Ipak je sedam splitskih *barki* plovilo prema Apuliji, dvije prema Marchama i dvije prema Ferrari, što pokazuje da su se splitske *barke* uključivale i u trgovinu između dviju jadranskih obala. Naravno, brodovi srednje nosivosti (*navigium, navilium*), do 60 tona, bili su namijenjeni plovidbi prema zapadnoj obali Jadrana: četiri se splitska *navilija* u tom razdoblju iz splitske luke usmjeravaju prema Apuliji, jedan prema Abruzzu, dva prema Marchama i jedan prema Levantu.⁵⁹

Splitski jedrenjaci i, čini se, nešto veći zadarski, jednako kao i dubrovački, u XIV. i XV. stoljeću, održavaju pomorske veze na Jadranu, spajaju njihove obale – dapače, napuštaju Jadran i otiskuju se prema Sredozemlju, dopiru i do Levanta, ponekad i do sjeverne Afrike, pa bismo, zajedno s F. Braudelom, smjeli zaključiti da upravo ti brodovi srednje i male nosivosti u kasnom srednjem vijeku “daju život” jadranskom prostoru.

Predodžbu o jedrenjacima koji održavaju gustu mrežu pomorskih komunikacija između gradskih središta na obje jadranske obale valja dopuniti temeljnim obavijestima o njihovom izgledu i konstruktivnim značajkama. U dubrovačkim zadarskim i splitskim vrelima spominju se, pokraj već spomenutih vrsta jedrenjaka, brodovi nazvani *caravella, cocha* i *caracha*. Kako je na početku XVI. stoljeća izgledala dubrovačka *karaka*, pokazuje pala “Navještenje” Nikole Božidarevića iz 1513. godine: na središnjem polju predele prikazan je jedrenjak s tri jarbola i savijenim jedrima, na kojemu se ističe povišeno nadgrađe na pramcu i krmi.⁶⁰ *Karake, karavele* i *koke* bili su brodovi srednje nosivosti, dužine između 20 i 30 metara, s posadom od 25-30 ljudi.⁶¹ Splitska *barcha*, koja je prevladavala u pomorstvu splitske komune, po svojoj prilici bila nešto manje dužine i s manje članova posade. Kakav je bio odnos između luka, njihovih pristanišnih površina i jedrenjaka?

Izuzimajući zadarsku luku, donekle i hvarsku, srednjovjekovne luke na istočnom Jadranu, prije svega dubrovačka i splitska, imale su ograničen pristanišni prostor. Splitska je luka bila smještena uz južno pročelje Dioklecijanove palače, s pristanom od mletačkoga kaštela do zida koji je bio podignut uz jugoistočnu kulu Palače, odnosno staroga dijela (*civitas vetus*) srednjovjekovnog Splita. Lučki je prostor bio zaštićen lukobranom, dužine oko 100 metara, a pristanišna dužina splitske luke nije prelazila 400 metara. No i u tako skućenom lučkom prostoru srednjovjekovnog Splita pristajali su brojni jedrenjaci, o čemu su u već navedenim *kontraliterama* sačuvani točni podaci. Tako su, na primjer, u 1483. godini, od siječnja do prosinca, u splitsku luku uplovila 184 jedrenjaka. U mjesecu listopadu u luci je pristalo 39 jedrenjaka, a samo u jednom danu, 20. listopada 1483, u njoj je bilo privezano čak 9 jedrenjaka.⁶²

Stiješnjenost dubrovačke luke prikazuje i triptih Nikole Božidarevića “Bogorodica sa svecima” (oko 1500. godine): sv. Vlaho u naručju drži model grada

Dubrovnika – slikar je u gradsku luku smjestio četiri veća jedrenjaka, od kojih su tri *karake*, s jasno istaknutim krmenim i pramčanim nadgrađem, te jedan manji brod.⁶³ Vizualna predodžba Nikole Božidarevića očigledno se temelji na slikarevu iskustvu – dubrovačka luka, ispunjena jedrenjacima, bila je dio njegove svakodnevice.